

YANGI O‘ZBEKISTONDA KEKSALARNI IJTIMOY-PSIXOLOGIK QO‘LLAB QUVVATLASH – UZOQ UMR KO‘RISH GAROVI SIFATIDA.

**ADPI Pedagogika va Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi
Abdulmadjidova Mahdiyona Dilmurodjon qizi
ADPI logopediya yo‘nalishi talabasi Nizomova Zulxumor Ne‘matovna**

Anotatsiya: Ushbu maqolada keksalik davrining psixofiziologik xususiyatlari, keksayish jarayonidagi fiziologik o‘zgarishlar va uzoq umr ko‘rish xususida munozaralar yuritilgan. Atrofdagilar va yaqin insonlari keksalarni hayotidagi o‘zgarishlarga moslashishiga intilishlari kerakligi haqidagi g‘oya asoslanadi, chunki yoshi bilan moslashish mehanizmi bu davrda juda zaiflashadi. Kexsa odam uchun Kuchli motivatsiya uning yaqinlari uchun foydali ekanligini his qilishi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: gerontopsixologiya, keksalik psixofiziologik o‘zgarishlar, biologik keksayish, muloqot, stress, qarilik davri, samari faoliyat, kategoriya

Keksalik ijtimoiy kategoriya sifatida XX-asrda ajratildi. Donishmand xalqimiz asrlar osha yashab kelayotgan o‘lmas qadriyatlarida biri-bu kexsa avlod vakillariga chuqur xurmat va ehtiromdir. 2015-yil yurtimizda “Keksalarni e‘zozlash” yili deb nomlanishi ham xalqimizning keksalarga o‘zgacha xurmat nishonasi desak hato bo‘lmaydi. Shu ma‘noda xalqimizda keksalarning xolidan habar olish, ularni moddiy-ma‘naviy, qo‘llab-quvvatlash, salomatliglarini tiklash ishlariga amaliy ko‘mak berish kabi tadbirlarning yanada keng ko‘lamda olib borishi va borada davlat dasturing qabul qilinishi fikrimizning tasdig‘idir. Kexsa avlod vakillariga berilayotgan e‘tibor va ko‘rsatilayotgan tibbiy xizmat samarasi o‘laroq, aholining o‘rtacha umr ko‘rish darajasi oshib bormoqda. Bu haqida Prezidentimiz BMT bosh Assambleyasining Ming yillik rivojlanish maqsadlariga bag‘ishlangan yalpi majlisidagi nutqida: “qaryb 20 yil mobaynida odamlarning o‘rtacha umr ko‘rishi 67 yoshdan 73 yoshgacha, ayollarning umr ko‘rishi esa 75 yoshgacha oshdi” deb ta‘kidlagan edi.[1]

Psixogerontologiya bu kexsa yoshdagi insonlarda yuzaga keladigan psixik hodisa va xususiyatlarini o‘rganuvchi fan bo‘lib, bu fanda gerontogeneznining evolutsion omillari qatoriga I.V.Davidovskiy nasli ekologik, biologik, ijtimoiy alomatlarini kiritadi. D.Bromley insonning qarilik sikli uchta bosqichdan iborat bo‘lishini ta‘kidlaydi: 1) “ishdan, xizmatdan uzoqlashish”(istefo)-66-70 yosh; 2) keksalik (70 va undan katta yosh); 3) munkillagan keksalik (xasta keksalik va o‘lim)-maximum 110 yosh. Shu bilan birga keksalikni qonuniyatlari ham kashf qilingan, ular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: 1) geteroxronlik (har xil vaqtililik) qonuni; 2) o‘ziga hoslik qonuni 3) hilma hillik qonuni. I.D.Davidovskiy “keksayish nima?” nomli asarida ta‘kidlaganidek, inson 50-60 yoshga to‘lganda yoki undan oshgan chog‘ida yetuklikning kechikkan davriga kirib keladi. Juda ko‘p olimlar keksalik yoshi va undagi bo‘ladigan o‘zgarishlarni o‘rganib, tadqiqotlar o‘tkazganlar.[2]

Keksalikda muloqot doirasi kengayib boradi. Shu sababli oil va do‘stlik rishtalari turli sabablarga ko‘ra zaiflashadi, shaxs o‘zini yolg‘iz his qila boshlaydi. Keksalar g‘amxo‘rlik va e‘tiborga muhtojligini, ularning tajriba va bilimlarini atrofdagi odamlarning o‘zlashtirish istagida his qiladilar. Do‘stona aloqalar va muloqot almashuvining ro‘li ortib boradi. Shunday qilib, befarqlik kexsa odamning psixologik xavfsizligini his qilishiga yomon ta‘sir qiladi. Do‘stona aloqalarning yo‘qligi va muloqot qobilyatining pasayishi hayotining o‘zgarishiga olib keladi. Ayniqsa, keksalar e‘tibor va g‘amxo‘rlikka sezgir bo‘ladilar va buning natijasida ularda do‘stlikning ro‘li oshadi. Ko‘pincha keksalikda odamlar haddan tashqari kam gapirishni boshdan kechiradilar va nutq keraksiz tushuntirishlar bilan ajralib turadi va mohiyatdan uzoqlashadi. Qoida tariqasida aytib o‘tish joizki, bu aloqa yetishmasligidan dalolat beradi[3]

Qarilik davri ijtimoiy mavqe va qadriyatlar tizimini o‘zgartiradi yaqin insonlaridan biri va turmush o‘rtog‘i vafoti his tuyg‘ular sonining keskin kamayishiga yolg‘izlanib qolishiga sabab bo‘ladi. Natijada paydo bo‘lgan bo‘shliqni hech narsa bilan to‘ldirib bo‘lmaydi yosh avlod kexsa qarindoshi bilan muloqot qilishni istamaydi ularning hayotiga qiziqish bildirmaydi. Muloqot telefon qo‘ng‘iroqlari kechki ovqatlarga ham kelmaydi. Shaxslararo aloqa va insoniy munosabatlarning keskin yetishmasligi vujudga keladi.

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

Ba’zida odamlar tezroq qariydi, boshqalari esa uzoqroq. Bundan tashqari, nafaqat tashqi yoshga bog’liq o’zgarishlar, balki fiziologik, anotomik, psixologik qarish jarayonlari mavjud. Shunga ko’ra, qarish jarayoni turli ichki va tashqi omillar ta’sirida vujudga keladi.

Qarishning tashqi omillari ma’lum turmush tarzi, jismoniy faollik darajasi, yomon odatlar, stress va kasalliklarga duchor bo’lishdir. Erta keksalikka shaxsning e’tiqodlari hayotiy tamoyillarining o’zgarishiga, hayotga boshqacha qarashga toqatsizlik paydo bo’ladi. Ba’zi hollarda, keksa odam o’z e’tiqodini himoya qilib, tajovuskor xatti-harakatlarni namoyish qilishi mumkin.

Shuni esda tutish kerakki, qariyalarning asosiy psixologik xususiyati-bu allaqachon yashagan hayotining ma’nosini izlashdir. Ko’pchilikning keksalik yoqimli va foydali bo’lishi mumkin emas degan fikri noto’g’ri, agar keksa odam o’zini baxtli va hotirjam his qilsa unda keksalik hayotining uyg’un davomi bo’ladi.

Agar qarilikning salbiy oqibatlari haqida gapiradigan bo’lsak, u holda rivojlanish psixologiyasida quyidagilarga e’tibor qaratiladi

1.Intellektual o’zgarishar. Yangi materialni o’rganish, vaziyatga moslashish qiyinchiliklar mavjud.

2.Hissiy. Ko’z yoshi, qayg’uga olib keladigan kuchli asab tuyg’usi bo’lishi mumkin. Odatda oddiy hodisalar (masalan, sevimli filimingizni tomosha qilish)sabab bo’ladi.

3.Belgilardagi o’zgarishlar. Hayot matevatsiyasini o’zgartirish imkonsiz emas.

Garchi qariyalarga erishish hayotda hech qanday yorug’lik bo’lmaydi degani emas. Ko’pchilik o’zlarini “o’lim”ga qo’shib, ixtiyoriy ravishda tashqi dunyodan ajratib, ijtimoiy zaiflikdan qiyinalishadi. Qoida tariqasida aytib o’tish joizki, bu aloqa yetishmasligidan dalolat beradi.[4]

Ko’pgina keksa odamlar psixosomatik kasalligidan aziyat cheka boshlaydilar, ular o’zlarini abadiy kasal ekanligiga ishontirishadi, bundan ham battar, ular doimiy kasallik tuyg’usiga o’rganib qolishadi, bu ularning yoshiga norma hisoblanadi. Bunday holatlarning asosiy sabablari noto’g’ri munosabat va psixo-emotsional stressdir. Ba’zi keksa odamlarda kasalliklar aniqlanmaydi, lekin ular o’zlarining holatini tahlil qilishda davom etadilar, yaqinlarining e’tiborini jalb qilishga va diqqat markazida qolishga harakat qilishadi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib, shuni ta’kidlash kerakki, katta hayot tajribasiga ega bo’lgan keksalarimizni asrab-avaylash, unga mehr-muruvvat ko’rsatish, e’zozlash, jamiyatda o’zaro hurmat, insof, oqibat, ahillilik tuyg’ulari yanada mustahkamlashishiga hizmat qilishi lozim. Atrofdagilar va yaqin odamlar keksa odamlarni hayotidagi o’zgarishlarga moslashtirishga harakat qilishlari kerak. Chunki moslashish mehanizmi keksalik yoshi bilan juda zaiflashadi. Qariyalar uchun kuchli motivatsiya ularning ijtimoiy hayotda kerakli ekanligini his etishi deb xisoblaymiz. Keksalik hayotning ajralmas qismi bo’lib, unumli va qiziqarli bo’lib qolishi kerak

Foydalanga adabiyotlar

- 1.I.A.Karimov “yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch”-, Toshkent:2008-yil
- 2.Yoshlar psixologiyasi va pedagogik-psixologiya: Ped.in-t.talabalari uchun o’quv qo’llanma/M.G.Davletshin umumiy tahriri ostida.-T.:O’qituvchi,1074-194s
- 3.Xell L.Teorii Lichnosti /L.Xell, D.Zigler.-SPb.:Rech,2006.217s
- 4.I.G’.G’oziyev “psixologiya”-, Toshkent:, 1994-yil
- 5.Psixologiya jurnali, BUXDU-2014-yil 1-son
- 6.Abremova G.S Vozrostrnaya psixologiya. M:Akademichiskiy proekt, 2012. 340s